

Biblioteka hybrydowa w dobie informacji cyfrowej – nowy wymiar funkcji informacyjnej na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Białymstoku

Konceptję bibliotek hybrydowych zapoczątkował, realizowany w Wielkiej Brytanii w latach 1994-2001, projekt Electronic Library Programme, będący efektem wdrażania niektórych wytycznych zawartych w powstałym w 1993 r. raporcie prof. Briana Folletta, przewodniczącego Rady ds. Finansowania Szkolnictwa Wyższego Anglii. Raport „przedstawia serię szczegółowych zaleceń obejmujących planowanie strategiczne, potrzebę efektywnej integracji usług bibliotecznych z innymi aspektami planowania i zarządzania instytucją, zarządzanie personelem i jego rozwój, politykę i praktykę zakupów, ocenę jakości oraz stosowanie ogólnego zbioru wskaźników efektywności pracy bibliotek” [7]. Autor pisze w nim m.in. o wykorzystaniu technologii informacyjnych i komunikacyjnych w celu rozwiązywania problemów i podnoszenia jakości usług.

Wspomniany Electronic Library Programme składał się z trzech faz, które dotyczyły publikacji elektronicznych, dostępu do zasobów, szkoleń i studiów wspierających. Zagadnienie biblioteki hybrydowej zostało ujęte w fazie końcowej ukierunkowanej „na spójność informacji i implementację usług. Próbowano w niej dostarczyć odpowiedzi na pytanie, jak oddzielne technologie i usługi mogłyby być stosowane w zintegrowany sposób” [10, s. 14]. Projekt biblioteki hybrydowej miał zapewnić spójność usług bibliotecznych i pomóc w zapanowaniu nad coraz większą różnorodnością i ilością informacji.

Po raz pierwszy, bo w 1996 r., określenia biblioteka hybrydowa użył prof. Stuart Sutton¹, charakteryzując ją jako bibliotekę, w której „równowaga między informacją w wersji drukowanej i meta-informacją w wersji cyfrowej przesuwają się wyraźnie w kierunku mediów cyfrowych; biblioteka taka gwarantuje też dostęp do rozproszonych zasobów sieciowych” [10, s. 15]. Tak zdefiniowana biblioteka to instytucja-hybryda, łącząca w sobie dwa podstawowe elementy: świadczenie usług w formie fizycznej/tradycyjnej z jednoczesnym naciskiem na działania w świecie wirtualnym/online/cyfrowym oraz nieustanne ich rozbudowywanie i szukanie nowych rozwiązań w tym zakresie.

Przykładem biblioteki, w której elementy cyfrowe współistnieją z tradycyjnymi formami udostępniania zbiorów jest Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku. W XXI w., w dobie informacji cyfrowej, społeczeństwa informacyjnego oraz rozpowszechniania idei Open Access (OA), czytelnikom nie wystarcza już biblioteka tradycyjna kojarzona z miejscem, w którym można wypożyczać książki i znaleźć zaciszne miejsce do nauki. Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku, chcąc sprostać nowym wymaganiom i dostosować się do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, coraz większy nacisk kładzie na zasoby cyfrowe i udostępnianie zbiorów drogą elektroniczną. W niniejszym artykule zostaną przedstawione i omówione najważniejsze działania/narzędzia Biblioteki Uniwersyteckiej w zakresie idei Open Access i cyfryzacji, ułatwiające dostęp do różnorodnych informacji i przyczyniające się do dalszego rozwoju nauki. Są to biblioteka cyfrowa, wydawnictwa elektroniczne, bazy własne oraz repozytorium.

Kolebką idei Open Access są Stany Zjednoczone, a jej początki sięgają lat 60. XX w., kiedy to zaczęły powstawać pierwsze centra informacji naukowej. Dyskusje na temat problemu otwartego dostępu do nauki rozpoczęły się w latach 80. ubiegłego wieku. Pojawiły się wtedy pierwsze wolnodostępne czasopisma. W roku 1991, w ramach Open Access Initiative, czyli inicjatywy otwartych repozytoriów, powstało pierwsze otwarte repozytorium naukowe arXiv.org, pierwotnie publikujące teksty z zakresu fizyki. Dużym postępowaniem w rozwoju idei Open Access był napisany w 2001 r. *List otwarty do wydawców naukowych*, w którym uczeni z całego świata nawoływali do utworzenia publicznej biblioteki internetowej. Kluczowymi dokumentami popierającymi i propagującymi ideę otwartej nauki są sformułowane na początku XXI w.: *Deklaracja Budapest Open Access Initiative* z 2002 r., *Bethesda Statement on Open Access Publishing* z 2003 r. oraz *Deklaracja Berlińska* z 2007 r. w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce. W pierwszym z nich odnajdujemy następującą definicję otwartego dostępu: „Przez otwarty dostęp rozumiemy dostępność treści za dar-

¹ Obszarem badań prof. Stuarda Sutttona były m.in. metadane i informacja w sieci.

mo i w publicznym Internecie, co pozwala każdemu czytać, ściągać, kopiować, rozprowadzać, drukować, przeszukiwać, zamieszczać odnośniki do pełnej wersji tekstów, indeksować, przekazywać jako dane do oprogramowania oraz używać w dowolnym innym, zgodnym z prawem, celu – bez barier finansowych, legalnych czy technicznych innych niż te związane z uzyskaniem dostępu do samego Internetu. Jedyńm ograniczeniem kopiowania i dystrybucji treści, oraz jedyną rolą, jaką w tym obszarze odgrywa prawo autorskie, powinno być zapewnienie autorom kontroli nad integralnością ich utworów oraz prawa do odpowiedniego uznania ich autorstwa i cytowania ich prac” [5, s. 83].

Rozwój ruchu Open Access w Polsce nie jest niestety tak dynamiczny, jak za granicą. Wpływa na to kilka czynników. Po pierwsze, wielu naukowców wciąż uważa, że publikacje elektroniczne są mniej prestiżowe niż tradycyjne, papierowe. Przeszkodą dla otwartego publikowania jest też niezrozumienie podstawowych założeń teoretycznych i technologicznych oraz brak zdecydowanej polityki państwa w tej sprawie. Istnieje jednak grupa ludzi i instytucji, którzy konsekwentnie promują ruch Open Access. Są to przede wszystkim bibliotekarze i środowiska uniwersyteckie. Przy wyższych uczelniach zaczynają powstawać repozytoria. Pierwsze z nich, utworzone przez Bibliotekę Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, uruchomiono w 2010 r. Obecnie istnieje kilka repozytoriów: Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (AMUR), Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego (RUŁ), Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego (RUW), Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (RUMAK), Repozytorium Politechniki Krakowskiej (RPK), Repozytorium Wydziału Elektrycznego Politechniki Wrocławskiej (ENY), Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych Polskiej Akademii Nauk (RCIN), Repozytorium Instytutu Biochemii i Biofizyki Polskiej Akademii Nauk (IBB PAN) oraz Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB), które rozpoczęło działalność w 2013 r. [8].

Umieszczanie w otwartym repozytorium artykułów już opublikowanych lub przygotowanych do publikacji w czasopismach tradycyjnych, stanowi tzw. zieloną drogę Open Access. Jest ona jedną z dwóch podstawowych metod udostępniania artykułów w wolnym dostępie i umożliwia gromadzenie, przechowywanie i szersze udostępnianie materiałów, które zostały lub zostaną wydrukowane. Druga metoda – droga złota – polega na publikowaniu artykułów w elektronicznych, recenzowanych czasopismach Open Access. „Są to zarówno oryginalne czasopisma OA tylko w wersji online, jak też wersje elektroniczne czasopism, które nadal są wydawane w wersji papierowej i w takiej postaci sprzedawane”. [11, s. 4]. W Polsce droga złota rozwija się nieco lepiej niż droga zielona. „W DOAJ (Directory of Open Access Journals) w październiku 2012 roku było zarejestrowanych 140 tytułów czasopism naukowych z Polski, co plasuje Polskę na 15 miejscu w tym ka-

talogu. Wzrost zarejestrowanych tytułów nastąpił szczególnie dynamicznie w kilku ostatnich latach. W 2011 roku dodano 42 nowe tytuły, a w 2012 roku 11. Poza tym nie wszystkie polskie czasopisma OA są zarejestrowane w DOAJ. W rzeczywistości jest ich o wiele więcej. Ze 140 polskich czasopism OA wydawanych przez wydawnictwo Versita, mniej niż 50 jest zarejestrowanych we wspomnianym katalogu” [11, s. 13].

Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku, chociaż repozytorium instytucjonalne prowadzi dopiero od 2013 r., od wielu lat dokłada starań, aby jej użytkownicy mieli zapewnioną możliwie najszerszą informację na temat zasobów Open Access w Polsce i na świecie. Na stronie internetowej Biblioteki najważniejsze informacje o OA zostały zestawione tak, aby czytelnik mógł w łatwy sposób odnaleźć interesujące go strony internetowe, sprawnie poruszać się po elektronicznych zasobach i szybko odszukać potrzebne mu materiały. Informacje podzielono na pięć części: Informacje ogólne, Wyszukiwarki zasobów Open Access, Repozytoria i archiwa, Książki Open Access, Czasopisma Open Access.

W części pierwszej umieszczone zostały linki do stron internetowych, na których można znaleźć ogólne informacje o Open Access. Serwisy popularyzujące ruch otwartej nauki to: Global Open Access Portal, Koalicja Otwartej Edukacji, EBIB, Otwarta Nauka. Można dowiedzieć się z nich czym jest idea Open Access, odnaleźć dane na temat statusu Open Access i kluczowych organizacji zaangażowanych w ruch otwartej nauki, a także zapoznać się z listą wyszukiwarek, repozytoriów oraz czasopism OA.

Aby ułatwić pracę czytelnikom, na stronie internetowej Biblioteki UwB zostały wymienione w porządku alfabetycznym najważniejsze multiwyszukiwarki zasobów Open Access oraz wybrane wyszukiwarki naukowe². Przeszukują one jednocześnie zasoby OA (metadane i/lub pełen tekst) wszystkich albo wybranych repozytoriów, czasopism i bibliotek cyfrowych. Do najlepszych i najpopularniejszych multiwyszukiwarek należą: OAIster, Scientific Commons, DRIVER search portal oraz BASE [3]. Ta ostatnia na przykład zawiera w swoim indeksie ponad 61 mln dokumentów z ponad 2,9 tys. źródeł, wśród których są także wybrane polskie biblioteki cyfrowe. Popularną wyszukiwarką naukową jest Google Book Search, obejmująca największy zbiór cyfrowych książek na świecie (ponad 7 mln tytułów). Inny przykład wyszukiwarki to ROAR (Registry of Open Access Repositories), która pozwala na przeszukiwanie archiwów z całego świata. Zawiera ona największy z dostępnych spis archiwów dotyczących wszystkich dziedzin wiedzy.

Na stronie Biblioteki UwB czytelnicy mogą znaleźć wybrane polskie i zagra-

² Są to: BASE, BUBL, Citebase Search, DRIVER search portal, E-Print Network, Google Book Search, Google Scholar, OAIster, Open DOAR, ROAR - Registry of Open Access Repositories, Scientific Commons, Scirus.

niczne dziedzinowe archiwa i repozytoria oraz spisy i katalogi archiwów i repozytoriów. Jak już zostało zauważone, pierwszym otwartym repozytorium naukowym jest, powstałe w 1991 r., arXiv.org. Swoje prace regularnie zamieszczają w nim wybitni matematycy i fizycy. Wykorzystują serwis również jako miejsce, w którym prezentują swoje teksty przed publikacją. Prace można czytać i pobierać bezpośrednio ze strony arXiv.org. Są one widoczne również w wyszukiwarkach naukowych, takich jak Google Scholar.

Następnym ważnym elementem strony internetowej Biblioteki UwB jest link do zagranicznych książek w wolnej licencji różnych wydawnictw (Directory of Open Access Books – DOAB). Ostatnia część przygotowanych przez Bibliotekę materiałów zawiera linki do baz i tytułów pełnotekstowych czasopism polskich i zagranicznych dostępnych online. Jednym z najpopularniejszych katalogów czasopism Open Access jest, wspomniany wcześniej, DOAJ rejestrujący ponad 9,7 tys. naukowych czasopism w pełnym OA. Inny zasługujący na uwagę katalog to Open J-Gate. Bazą zawierającą linki do polskich czasopism elektronicznych, jest udostępniana na serwerze Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego ARIANTA.

Obok każdego linku i każdego wymienionego tytułu czasopisma elektronicznego na stronie Biblioteki UwB została umieszczona krótka informacja, z której użytkownik dowie się, czym zajmuje się dany serwis, kiedy powstał oraz jakie informacje można znaleźć w konkretnych repozytoriach czy czasopismach. Zebraniem i opracowaniem tych danych zajmuje się Oddział Informacji Naukowej Biblioteki UwB.

Oprócz wyżej wymienionych źródeł poszukiwania wiedzy, Biblioteka Uniwersytecka proponuje dostęp do wybranych wyszukiwarek, stron, portali, serwisów, informatorów, katalogów oraz znajdujących się w Internecie baz, zarówno pełnotekstowych, jak i bibliograficznych z poszczególnych dziedzin nauki. Materiały podzielone zostały według określonej tematyki (np. archeologia, biologia, filologia, geografia, film i teatr, prawo i inne) oraz uporządkowane alfabetycznie. Wymienione źródła są powszechnie dostępne (z dowolnego komputera i bez wnoszenia jakichkolwiek opłat). Na przykład w kategorii Bibliotekoznawstwo zamieszczono linki do baz takich jak: Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Bibliografia Bibliografii Polskich, Cytbin, EBIB, Online Dictionary of Library and Information Science czy Wirtualna Historia Książki.

Ważnym elementem działalności Biblioteki Uniwersyteckiej w Białymstoku, wpisującym się w ruch Open Access, jest udział w tworzeniu Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej (PBC). PBC jest efektem współpracy powstałego w 2004 r. Konsorcjum Bibliotek Naukowych Miasta Białegostoku, do którego oprócz Biblioteki Uniwersyteckiej w Białymstoku należą Biblioteka Politechniki Białostockiej, Książnica Podlaska, Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Du-

chownego w Białymstoku, Biblioteka Uniwersytetu Muzycznego im. Fryderyka Chopina w Warszawie Wydział Instrumentalno-Pedagogiczny w Białymstoku, Biblioteka Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku oraz Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Biblioteka Uniwersytecka, będąca od momentu zainicjowania współpracy koordynatorem projektu, digitalizację zbiorów rozpoczęła w grudniu 2005 r., tuż po przeprowadzce do nowego gmachu. Pieniądze na zakup sprzętu i oprogramowania otrzymała z Europejskich Funduszy Strukturalnych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006. Pracownia Digitalizacji Zbiorów, z nowoczesnym sprzętem do skanowania i obróbki dokumentów, znajduje się w budynku Biblioteki Uniwersyteckiej.

Celem utworzenia PBC było przede wszystkim umożliwienie łatwego i szybkiego dostępu do zasobów piśmiennictwa szerokiemu gronu użytkowników oraz ochrona i zabezpieczenie najcenniejszych zabytków piśmiennictwa polskiego, a także efektywniejsze udostępnianie skryptów i podręczników, i pełniejsze ich wykorzystanie w procesie dydaktycznym. Inne zadania PBC to tworzenie polskich zasobów edukacyjnych i kulturalnych Internetu, wspieranie rozwoju potencjału badawczego szkół wyższych oraz współdziałanie w tworzeniu i pracach Europejskiej Przestrzeni Badawczej³. Istnienie PBC wspomaga zatem proces kształcenia i rozwój środowisk akademickich oraz mieszkańców województwa podlaskiego, a także pozwala utrwalić i zachować dziedzictwo kulturowe dla przyszłych pokoleń.

Materiały do digitalizacji dobierane są na podstawie oceny merytorycznej zawartości danej publikacji, z uwzględnieniem prawa autorskiego. W pierwszym rzędzie skanowane są starodruki i kolekcje XIX-wieczne, ponieważ w ich przypadku nie ma już ograniczeń ze strony przepisów chroniących autorów i wydawców. Przepisy te często stanowią barierę w cyfrowym dostępie do wiedzy. Wyboru tekstów, skanowania, obróbki technicznej i przenoszenia materiałów na nośniki cyfrowe dokonują pracownicy Czytelni Zbiorów Specjalnych.

Zgromadzony w PBC zasób podzielono na kilka kolekcji tematycznych: Dziedzictwo Kulturowe, Kartografia, Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej, Materiały regionalne, Materiały naukowo-dydaktyczne oraz Muzykalia. Pierwsza z nich zawiera cyfrowe kopie najcenniejszych i najczęściej wykorzystywanych zabytków piśmiennictwa polskiego, takich jak starodruki, druki supraskie, rękopisy, książki wydane po 1801 r., czasopisma XIX-wieczne, zbiory ikonograficzne. Łącznie 4730 dokumentów. Dział kartografii składa się ze 123 map i atlasów Polski oraz Kresów Wschodnich, głównie z okresu dwudziestolecia międzywojennego oraz

³ Zadania PBC dostępne są na stronie: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/text?id=library-desc>.

I wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem ziem północno-wschodniej Polski. Większość stanowią mapy topograficzne wydane przez Wojskowy Instytut Geograficzny oraz mapy niemieckie pochodzące z czasów II wojny światowej. W zbiorze znajdują się również plany Białegostoku, Wilna, atlas Królestwa Polskiego z XIX w. oraz województwa podlaskiego z wieku XVIII. W kolekcji Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej odnaleźć można książki i czasopisma (1777 publikacji) dotyczące ziem wschodnich, które po II wojnie światowej znalazły się poza granicami kraju. Oprócz PBC, kolekcje o tej samej tematyce prezentują POLONA i KPBC. Zasób działu Materiały regionalne obejmuje 18793 dokumenty dotyczące województwa podlaskiego, znajdujące się w bibliotekach Białegostoku i Warszawy: książki, prasę białostocką, łomżyńską, augustowską i suwalską wydawaną przed I wojną światową, w dwudziestoleciu międzywojennym i w okresie PRL, a także cyfrowe kopie druków ulotnych oraz ikonografii. Trzon kolekcji stanowią publikacje dotyczące Białegostoku i Podlasia. W kolekcji Materiały naukowo-dydaktyczne umieszczone są skrypty, podręczniki, monografie i artykuły naukowe, prace doktorskie i habilitacyjne pracowników białostockich uczelni należących do Konsorcjum (813 prac). Dział Muzykalia zawiera głównie cyfrowe kopie unikatowych nut (312 kopii). Z roku na rok wzrasta kolekcja PBC oraz liczba jej użytkowników i zainteresowanie zbiorami. Widać to w zestawieniu (Tab. 1-3).

Tabela 1

Liczba nowych publikacji w latach 2006-2013

2006-07	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ogółem
2011	2561	3822	2680	2046	7847	6444	27411

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2

Liczba odwiedzin w latach 2006-2013

2006-07	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ogółem
523604	670807	965366	1 248029	2 448241	2 314020	5 601968	13 772035

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3

Liczba wyświetlonych publikacji w latach 2006-2013

2006-07	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ogółem
113476	397401	480091	851429	403152	720601	1 627480	4 593630

Źródło: opracowanie własne.

Na stronie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej w Białymstoku z łatwością można odnaleźć zakładkę odsyłającą użytkowników do zasobów elektronicz-

nych. Jest to miejsce, gdzie znajdują się pomocne do samodzielnego poszerzania swojej wiedzy, linki do różnego rodzaju wydawnictw elektronicznych, do aktualnie testowanych przez Bibliotekę baz danych, baz własnych Uniwersytetu w Białymstoku czy też link do Wirtualnej Biblioteki Nauki.

Wielość informacji zawartych w elektronicznych bazach danych sprawia, że czytelnik jest w stanie odnaleźć tu większość potrzebnych materiałów dotyczących przedmiotu jego badań i zainteresowań. Serwisy baz elektronicznych dostępne są na miejscu dla wszystkich korzystających z agend Biblioteki Uniwersyteckiej, a także dla użytkowników z komputerów prywatnych, którzy są zarejestrowani i posiadają aktywne konto w systemie bibliotecznym ALEPH. Indywidualne konta umożliwiają korzystanie z zasobów baz danych poza Biblioteką przez całą dobę. Jest to niewątpliwie duży atut ułatwiający poszukiwania i sprzyjający zdobywaniu wiedzy. Zakładanie kont i uzyskanie dostępu do zasobów elektronicznych z prywatnych komputerów cieszy się coraz większą popularnością. Świadczy o tym powiększająca się z roku na rok liczba założonych w systemie kont. W 2013 r. było ich około 760. Zgodnie z zakupioną przez Bibliotekę licencją, korzystający z baz mogą je przeszukiwać, przeglądać, drukować oraz kopiować treści na własne komputery z zaznaczeniem, że materiał będzie wykorzystany wyłącznie do celów naukowo-badawczych i dydaktycznych w zakresie dozwolonego użytku osobistego. Statystyki pokazują, że w 2013 r. użytkownicy ściągnęli z baz na urządzenia elektroniczne około 55 GB danych. Biorąc pod uwagę tylko pobrane pełne teksty w formacie PDF okazuje się, że jest to liczba sięgająca blisko 70 tys. plików. Zaznaczyć trzeba, że statystyki te nie obejmują wyświetlanych pełnych tekstów w postaci stron internetowych (format HTML).

Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku posiada dostęp do wielu najpopularniejszych i bogatych merytorycznie baz danych. Obecnie ich liczba waha się w granicach 25. Na stronie Biblioteki widnieje czytelny podział wydawnictw ze względu na kryterium dziedzinowe. To ułatwienie w znaczny sposób skraca czas przeszukiwania dostępnych źródeł. Zainteresowani dziedziną chemii, fizyki, matematyki i biologii mają do wyboru między innymi takie bazy jak: ACS (American Chemical Society); AIP/APS (American Institute of Physics/American Physical Society); MathSciNet (Mathematical Reviews); Nature; Physical Review Online Archive oraz Royal society of Chemistry. Dostępne są również bazy interdyscyplinarne skupiające na swoich stronach materiały z kilku dyscyplin naukowych. Są to między innymi: EBSCO, Elsevier, Ibuk, OECD iLibrary, Science, Scopus, Web of Knowledge czy Ebrary.

W Bibliotece Uniwersyteckiej w Białymstoku, podobnie jak i w wielu innych bibliotekach uczelni wyższych w Polsce oraz w instytucjach akademickich i naukowych, realizowany jest program Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wirtualna Biblioteka Nauki. Gwarantuje on powszechny dostęp do najważniejszych publikacji i zasobów naukowych na świecie oraz umożliwia krajową archiwizację tych zasobów. Pracownicy i studenci w instytucjach objętych programem Wirtualnej Biblioteki Nauki mają zapewniony sieciowy dostęp do baz danych na serwerach Centrum Otwartej Nauki, a także na serwerach należących do zagranicznych wydawców. Są to na przykład: zasoby licencyjne dostępne dla wszystkich instytucji akademickich w kraju⁴, zasoby licencyjne dostępne dla konsorcjów, polskie zasoby wydawnicze i bibliograficzne i inne zasoby, w skład których wchodzi między innymi: Europejskie Towarzystwo Matematyczne czy interEDEN – baza roślin Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Statystyki zamieszczone na stronie Wirtualnej Biblioteki Nauki⁵ pokazują, w jakim stopniu użytkownicy danej instytucji czy biblioteki korzystają z poszczególnych baz. W tabeli 4 znajduje się przykładowe zestawienie baz z całkowitą liczbą pobranych pełnych tekstów i przeszukań w konkretnej bazie w ciągu 2013 r. przez użytkowników Uniwersytetu w Białymstoku.

Tabela 4
Zestawienie baz z liczbą pobranych pełnych tekstów przez użytkowników Uniwersytetu w Białymstoku w 2013 r., na serwerze ICM UW⁶ w ramach Wirtualnej Biblioteki Nauki – licencja krajowa

BAZA	ACS	AIP	Elsevier	OECD	Springer
Liczba pobranych pełnych tekstów	8185	1939	13629	286	2896

Źródło: opracowanie własne.

Innym realizowanym w Bibliotece UwB zadaniem jest tworzenie przez pracowników Oddziału Informacji Naukowej, w ramach prac dokumentacyjnych, dostępnych na stronie internetowej baz własnych, między innymi bazy publikacji pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni. Oddział Informacji Naukowej prowadzi nadzór merytoryczny nad tymi bazami. Publikacje pracowników rejestrowane są przez biblioteki jednostek organizacyjnych uczelni, w których są oni zatrudnieni, natomiast rejestracją publikacji pracowników Wydziału Filologicznego zajmuje się Oddział Informacji Naukowej Biblioteki Uniwersyteckiej. Baza zawiera opisy prac autorskich i współautorskich zamieszczonych w wydawnictwach zwartych oraz ciągłych. Pozostałe bazy dotyczą prac licencjackich, magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych, studentów oraz pracowników UwB. Kolejną bazą własną jest baza publikacji o Uniwersytecie zawierająca opisy bi-

⁴ Elsevier, Wiley, Nature, Web of Knowledge, Springer, EBSCO, Science, SCOPUS.

⁵ Statystyki baz danych w BWN dostępne są na stronie: <http://vls.icm.edu.pl/statystyki/>.

⁶ Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM).

bibliograficzne publikacji dotyczących działalności Uniwersytetu, jego pracowników i studentów. Rejestracji podlegają wydawnictwa zwarte, rozdziały w pracach zbiorowych, a także artykuły w czasopismach oraz w prasie lokalnej.

Jednym z wyznaczników wpisujących się w ideę biblioteki hybrydowej jest udostępnianie w sieci swoich katalogów i baz bibliograficznych. Katalogi komputerowe w dalszym ciągu stanowią podstawowe źródło informacji o dostępności konkretnej pozycji w Bibliotece, dlatego w 2012 r. powstał centralny katalog bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego UwB⁷. Celem utworzenia katalogu centralnego była budowa zintegrowanego systemu informacji i zarządzania zbiorami bibliotek systemu poprzez współkatalogowanie. Biblioteka Uniwersytecka zarządza katalogiem centralnym pod względem jakości danych, ich bezpieczeństwa i obsługi informatycznej. Z punktu widzenia zarówno Biblioteki, jak i samego czytelnika, zrealizowane zostały wcześniej planowane założenia projektu takie jak: skrócenie czasu przekazania użytkownikom informacji o nabytkach oraz szybsze i wieloaspektowe wyszukiwanie dokumentów w bazie poprzez wspólny interfejs. Biblioteka Uniwersytecka podjęła się również realizacji projektu wprowadzenia księgozbioru kolekcji humanistycznej do katalogu komputerowego w ramach dofinansowania z funduszu Działalności Upowszechniającej Naukę Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Retrokonwersja ma na celu wprowadzenie do lokalnego katalogu komputerowego 25 tys. woluminów książek oraz dodatkowych 500 tytułów metodą współkatalogowania w katalogu centralnym NUKAT. Głównym celem projektu jest skomputeryzowanie zasobów i udostępnianie informacji o zbiorach w wersji elektronicznej.

Zgodnie z zarządzeniem Rektora Uniwersytetu w Białymstoku [14], z dniem 16 maja 2013 r. utworzone zostało Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB). Do jego prowadzenia, zarządzania i redagowania zobowiązano uczelnianą Bibliotekę im. Jerzego Giedroycia. Zarządzenie zaczęło obowiązywać z dniem 1 października, tzn. z dniem rozpoczęcia nowego roku akademickiego i jednoczesnym uruchomieniem testowym repozytorium offline, które w styczniu 2014 r. zostało udostępnione online. Głównym zadaniem RUB jest gromadzenie i upowszechnianie cyfrowej wersji dorobku naukowego i dydaktycznego pracowników, doktorantów i studentów uczelni, na który składają się: prace doktorskie, artykuły naukowe, materiały konferencyjne, czasopisma uniwersyteckie czy sprawozdania i raporty. Dostęp do opisów bibliograficznych dokumentów zdeponowanych w RUB jest otwarty dla wszystkich zainteresowanych. Jednym z istotniejszych celów utworzenia RUB stało się wspieranie edukacji studentów

⁷ Informacje na temat katalogu centralnego UwB dostępne są na stronie: <http://pol.convdocs.org/docs/335/index-10730.html>.

poprzez ułatwienie im zdalnego dostępu do prac naukowych i materiałów dydaktycznych. Zwiększenie powszechności i łatwości dostępu do wyników prac naukowych, prowadzonych na uczelni, skutkuje niewątpliwie wzrostem prestiżu i promowaniem kadry naukowej, doktorantów i samych studentów Uniwersytetu. Równie ważnym powodem utworzenia Repozytorium okazało się zabezpieczenie dorobku naukowego dla przyszłych pokoleń poprzez cyfrową archiwizację i długotrwałe przechowywanie prac, a przede wszystkim zwiększenie ich cytowalności. Dzieje się tak poprzez rejestrację zasobu RUB w najważniejszych serwisach i multiwyszukiwarkach Open Access – DOAR, ROAR, DOAJ itd. Ponadto każdy dokument deponowany w RUB uzyskuje unikatowy numer identyfikacyjny URI i DOI. W przypadku usunięcia zdeponowanego dokumentu identyfikator obiektu URI/DOI zostanie zachowany bezterminowo i będzie kierował do opisu bibliograficznego usuniętego dokumentu. Mimo, że repozytorium istnieje stosunkowo krótko, cieszy się coraz większą popularnością. W przeciągu tygodnia witrynę odwiedza około 300 osób. Niewątpliwie potwierdza to zasadność powstania omawianego repozytorium.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku wprowadziła usługę dostarczania czytelnikom cyfrowych kopii materiałów bibliotecznych za pośrednictwem poczty elektronicznej. Jest to odpłatna usługa E-Kopie. Polega na skanowaniu zleconych artykułów z czasopism, wybranych rozdziałów z książek, ilustracji, schematów, map itp. Wszystkie materiały skanowane są zgodnie z ustawą o prawach autorskich na potrzeby dozwolonego użytku osobistego osoby składającej zamówienie. Sporządzone pliki tekstowe lub graficzne, po wysłaniu pod wskazany adres e-mail, są również gromadzone w archiwum materiałów dydaktycznych online, do którego dostęp mają wszyscy użytkownicy zlecający wykonanie E-Kopii. Elektroniczne zamawianie materiałów bibliotecznych odbywa się drogą telefoniczną lub poprzez pocztę elektroniczną.

W kwietniu 2014 r., na terenie Biblioteki utworzono E-Czytelnie. Projekt w swoim założeniu jest stosunkowo prosty. Polega na terminalowym udostępnianiu możliwie jak największej części księgozbioru. Idea utworzenia E-Czytelnii wynika z uprawnień nadanych bibliotekom w art. 28 pkt. 3 ustawy z dnia 04.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994, Nr 24, poz. 83). Kryterium doboru książek ogranicza się do najczęściej czytanych i wykorzystywanych przez studentów podręczników i skryptów. E-czytelnia jest dostępna dla każdego zainteresowanego użytkownika, a udostępnione cyfrowe wersje książek mogą być przeglądane i czytane na terenie całej Biblioteki, na specjalnie do tego celu wyznaczonych komputerach (nieposiadających podłączenia do Internetu). Pomysł E-Czytelnii niesie za sobą wymierne korzyści zarówno dla stu-

dentów, jak i samej Biblioteki. Zdecydowanie ułatwia użytkownikom dostęp do aktualnie poszukiwanych pozycji jednoegzemplarzowych, a wybrany księgozbiór zyskuje archiwizację w postaci cyfrowej.

Połączenie modelu biblioteki tradycyjnej i biblioteki elektronicznej (cyfrowej) zapoczątkowało nową jakość w dziedzinie usług biblioteczno-informacyjnych, w większości bibliotek akademickich w kraju, w tym również w Bibliotece Uniwersyteckiej w Białymstoku. Model biblioteki hybrydowej idealnie wpisuje się we współczesne oczekiwania czytelnika i użytkownika. Połączenie i jednocześnie wykorzystanie przestrzeni wirtualnej i fizycznej zachęca do czynnego uczestnictwa w świecie wiedzy. Biblioteka Uniwersytecka w Białymstoku w zdecydowanej większości swoich działań, skupia się na tym aspekcie. Wszelkie inicjatywy podejmowane w ostatnim czasie, mają za zadanie wzbogacić i urozmaicić wachlarz oferowanych usług elektronicznych skierowany do potencjalnego użytkownika.

BIBLIOGRAFIA

1. BOJAR Bożenna. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2002. ISBN 83-87629-84-7.
2. BRZEZIŃSKA-STEC Halina. *Podlaska Biblioteka Cyfrowa – z perspektywy doświadczeń*. W: CZYŻEWSKA Maria (red.). *Publikacje elektroniczne w rozwoju nauki polskiej*. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, 2012, s. 117-130. ISBN 978-83-61247-54-8.
3. DERFERT-WOLF Lidia. *Wyszukiwanie otwartych zasobów nauki*. W: CZYŻEWSKA Maria (red.). *Publikacje elektroniczne w rozwoju nauki polskiej*. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, 2012. ISBN 978-83-61247-54-8.
4. GAWRYSIĄK Piotr. *Cyfrowa rewolucja: rozwój cywilizacji informacyjnej*. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2008. ISBN 978-83-01-15607-7.
5. HOFMOKL Justyna [et al.]. *Przewodnik po otwartej nauce*. Warszawa: Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, 2009. ISBN 978-83-917150-4-8.
6. JANIĄK Małgorzata, KRAKOWSKA Monika, PRÓCHNICKA Maria (red.). *Biblioteki cyfrowe*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2012. ISBN 978-83-61464-70-9.
7. JAZDON Artur. *Czas standaryzacji*. Forum Akademickie [Dokument elektroniczny]. 1999, nr 9. Tryb dostępu: http://forumakad.pl/archiwum/99/9/artykuly/13-zycie_akad.htm. Stan z dnia 20.02.2014.
8. KARWASIŃSKA Emilia. *Polskie repozytoria otwarte*. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy [Dokument elektroniczny]. 2012, nr 8. Tryb dostępu: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/135/135_karwasinska.pdf. Stan z dnia 20.01.2014.

9. NAHOTKO Marek. *Globalna Biblioteka Cyfrowa – metafora czy rzeczywistość*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”. 2011, t. XIX, nr 3, s. 3-8. ISSN 1230-5529.
10. PIOTROWICZ Grażyna. *Model hybrydowy jako optymalny wariant funkcjonowania i rozwoju współczesnej biblioteki akademickiej* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://bur.ur.edu.pl/relacja/ref/piotrowicz.pdf>. Stan z dnia 18.02.2014.
11. ŚWIĘĆKOWSKA Teresa. *Modele Open Access i ich realizacja w Polsce* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eprints.rclis.org/17956/1/OA%20in%20Poland.pdf>. Stan z dnia 20.01.2014.
12. TRĘBACZ Dominika. *Ruch Open Access – idea wolnego dostępu do publikacji w sieci*. „Media i medioznawstwo”. 2012, nr 1, s. 107-115. ISSN 2082-6621.
13. WOŹNIAK-KASPEREK Jadwiga, FRANKE Jerzy (red.). *Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie: praca zbiorowa*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007. ISBN 978-83-89316-72-1.
14. Zarządzenie nr 16 Rektora Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie utworzenia Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku.